

Почеци прве писмености код Словена

РАД ЋИРИЛА И МЕТОДИЈА И ЊИХОВИХ УЧЕНИКА

Зачеци прве писмености код Словена везани су за књижевни рад и стваралаштво браће: Константина, у калуђерству Ћирила, и старијег брата Методија. Они су апостоли словенске културе као мисионари хришћанства, творци прве словенске азбуке глагољице, општесловенског књижевног језика и преводиоци првих богослужбених књига на словенском језику. Тим пионирским стваралаштвом учена браћа Солуњани ударили су солидне темеље словенској писмености и књижевности. Од њих почиње писана књижевност већине словенских народа.

Живот и рад Ћирила и Методија

О животу и раду Ћирила и Методија имамо драгоцене податке у хагиографским и историјским списима под називом Великоморавска житија, а то су биографски (списи о ученој браћи, њихова житија, која су писали њихови ученици. То су веома аутентични и садржајни извори о постанку словенске писмености, јер су писани језиком и азбуком те писмености. У тим драгоценим списима има највише података о животу и раду зачетника словенске културе. Основу те културе представљало је уређено писмо глагољица, књижевни старословенски језик и прва књижевна дела.

Према тим изворима Константин и Методије су Грци, који су рођени у Солуну: Константин 826. или 827. године, а о старијем брату Методију нема тачних података о години рођења, али се претпоставља 815. или 829. година. Зна се да је Константин био седмо дете. Њихов отац звао се Леон или Лав и био је виши официр у византијској војсци и војни заповедник града Солуна.

Константин је стекао прву писменост и основано образовање у родном Солуну, а у житију се посебно истиче његова приврженост према књизи и особито љубав према читању и писању, Он је још у раној младости испевао песму Григорију Богоносцу, црквеном беседнику и писцу из деветог века Жељан и жедан знања млади и даровити Константин одлази у Цариград, где је стекао широко образовање у царској школи. Учио је код чувеног професора Лава Математичара геометрију, аритметику, астрономију и музику, а код филозофа Фотија, који ће касније постати цариградски патријарх, учио је математику, књижевност, реторику, дијалектику и филозофију. Младог студента посебно је интересовала граматика, па је временом, после систематског учења, постао полиглот (зналац многих страних језика). Он је знао, осим грчког, словенски, јеврејски, хазарски, арапски, самарићански и готски (немачки) језик.

После завршетка вишег школовања Константин прима свештенички чин, постаје секретар Патријаршије и ради у великој библиотеци и архиву при Цркви Свете Софије у Цариграду. Убрзо потом постаје и професор велике школе. У тој школи предавао је и филозофију, па је због огромне ерудиције стекао титулу и назив Филозоф, који отада стоји уз његово име. Житије даље слика Константина као вештог » полемичара у једној државној мисији, када је из Цариграда путовао на Блиски исток и даље арапском калифу у Самари код Багдада.

Вративши се са дугог и напорног путовања Константина примамљује живот у тишини и осамљености, и зато одлази у један манастир на анадолском Олимпу. Тамо је био његов старији брат Методије, који је напустио место византијског управника на подручју реке Струмице. Ипак, њихов живот у осами и медитирању био је прекинут другом дужом мисијом, када су отпутовали хазарском кану, који је живео између доњег Дона и Кавказа. Писац житија истиче да је Константин имао опсежну полемику о правој вери са Јеврејима, који су имали успеха код турско-татарских Хазара. Ту ће полемику Константин касније обрадити писмено и превешће је на словенски језик. На Криму је Константин упознао јеврејско и самарићанско писмо и елементе тих сродних семитских језика Тамо је у старој грчкој насеобини Херсону пронашао мошти Климентове, који је био један од првих римских папа.

После повратка у Цариград учену браћу је чекала и трећа и најважнија хришћанска мисија. У Цариград је 862. године стигло изасланство великоморавског кнеза Растислава (842-871). Он је, да би сузбио немачки културни и политички утицај у својој земљи (данашњој Словачкој око града Брна), тражио од византијског цара Михаила III проповеднике који знају словенски језик, како би они ширили хришћанство на језику, који је близак и разумљив народу. Кнез Растислав је овако писао византијском цару: "Захваљујући божјој милости ми смо здрави. К нама су дошли многи хришћански учитељи из Италије, Немачке и Грчке, који су нас на разне начине учили. Али, ми Словени смо прости људи и немамо никога ко би нас на нашем језику поучио истини и објаснио нам смисао хришћанског учења и јеванђеља. Пошаљи нам, дакле, господару, неког који би нас научио правој истини." Цар Михаил је дуго размишљао о тој молби и позиву и донео је одлуку да прави мисионари могу бити учена браћа Константин и Методије. Он их је позвао, прочитао им писмо и рекао: "Чујеш ли, о Филозофе, ову реч? Нико други осим тебе не може то учинити. Даћу ти многе дарове, па узми са собом твога брата игумана (Методија) и иди. Јер, ви сте обојица Солуњани, а сви Солуњани говоре добро чистим словенским језиком." Наравно, учена браћа овим избором била су почаствована, па су са задовољством и свесрдно прихватила царев позив. Од те године, па све до смрти, они су били словенски мисионари, учитељи и просветитељи, јавни културни радници и апостоли словенске књижевности и књижевног свесловенског језика.

Познато је да су Словени дошли на тле Балкана из своје прапостојбине иза Карпата као пагани (многобошци). Они су заједно са хришћанством - једнобоштвом добили и прво писмо. А претпоставља се да у паганско доба нису имали гласовно писмо, премда је код старих Словена постојала реч за писање писати. У Расправи Црнорисца Храбра, писца с краја 9. или почетка 10. века, изричито се тврди да Словени пре појаве учене браће нису имали своје писмо. У спису О писмених одмах на почетку калуђер Храбар каже: "Пре него што су Словени имали књиге (азбуку) они су читали и споразумевали су се разним цртама и зарезима, будући да су били пагани." Рабош, а то је комад дрвета на коме се зарезима и цртама бележе дуговања и потраживања код неписмених у воденицама, вуновлачарама, пекарама и трговинама, представља остатак таквог писма. То значи да су Словени, док су били пагани, имали неку врсту примитивног сликовитог писма. Томе се не противи етимологија и значење старословенске речи п с а т и, која је значила, у првом реду, урезивање, цртање знакова у камен или дрво, а и грчка реч г р а ф е и н првобитно је значила урезати, уклесати. То потврђује и руски језик у коме и данас реч писати значи сликати као и код нас у речи иконописац, а и у речима: писаница - ишарано ускршње јаје, писанац - врста шареног веза и придев у компарацији лепа (девојка) као уписана.

До стварања прве словенске азбуке Словени су се понекад служили грчком или латинском азбуком, али оба та писма (азбука и абецеда) била су неподесна због специфичног фонолошког система словенских језика, а посебно наших палаталних гласова. О томе говори Црноризац Храбар кад каже: "Крстивши се почели су писати римским и грчким словима словенску реч без правила."

Да би превео са грчког на словенски језик најпотребније литургијске књиге, Константин је пре одласка у Велику Моравску морао да сачини прву словенску азбуку. То прво писмо, које је касније названо глагољица, према глаголу глаголати, што значи брзо говорити, а и по поповима глагољашима у Хрватском приморју, Константин је створио по угледу на грчко минискуларно брзописно писмо 863. године. Та азбука је имала 38 слова. Према црквено-ћириличкој транслитерацији у азбучном реду, то су била следећа слова, која су имала посебна имена и бројну вредност: А - аз, Б - буки, В - вједи, Г - глагољ, Д - добро, Е - јест, Ё - је, С - зјело, З - земља, И - иже, - и, К - како, ЈТ - људи, М - мисљете, Н - наш, О - он, - о, П - покој, Р - рЦи, С - слово, Т - тврдо, о- от, Х - хјер, Ц - ци, Ф - фита, Ч - черв, Ш - ша, тр - шча, - јер (тврдо), 6- јер (меко), јери* јат^о-ју^јус, јон^јен, у ижипа и Ћ.

Осим наведених слова у нашим споменицима употребљавана су и по два знака за један глас, а то су диграми.

Највећи број графема Константин је позајмио из грчког брзописног писма, а за специфичне словенске палатале и назале сам је измислио посебне знаке. Неке графеме узео је из других азбука - копске и самарићанске. Он је стилизовао прву словенску азбуку применом геометријског стила, нарочито симетрије, па су слова глагољице најчешће комбинована кружићима, правоугаонцима и троуглима, што се може видети из прилога старословенске обле глагољице.

Glagoljica		Brojna vri-jednost	Ćirilica	Brojna vri-jednost	Izgovara se kao ³²	Azbučna imena ³³
obla	uglata					
ⲁ	ⲛ	1	а	1	а	азѣ
Ⲃ	Ⲯ	2	б	—	б	боуѣви
ⲃ	ⲟ	3	в	2	в	вѣдѣ
Ⲅ	Ⲡ	4	г	3	г	глаголиѣ
ⲅ	ⲡ	5	д	4	д	доерѣ
Ⲇ	Ⲣ	6	е, ѣ	5	е, ѣ	естѣ
ⲇ	ⲣ	7	ж	—	ж	живѣти
Ⲉ	Ⲥ	8	з	6	3 (dz)	зѣло
ⲉ	Ⲧ	9	и	7	з	земѣ
Ⲋ	ⲧ	10	і	10	и	иже
ⲋ	Ⲩ	20	н	8	и	(н)
Ⲍ	ⲩ	30	—	—	г	(ѣрѣ)
ⲍ	Ⲫ	40	к	20	к	како
Ⲏ	ⲫ	50	л	30	л	людѣ
ⲏ	Ⲭ	60	м	40	м	мѣсанѣ
Ⲑ	ⲭ	70	н	50	п	на
ⲑ	Ⲯ	80	о	70	о	онѣ
Ⲓ	ⲯ	90	п	80	р	покон
ⲓ	Ⲱ	100	р	100	г	рѣци
Ⲕ	ⲱ	200	с	200	с	слово
ⲕ	Ⲳ	300	т	300	т	терѣдо
Ⲗ	ⲳ	400	ѣ, ѣ	400	у	оуѣ
ⲗ	Ⲵ	500	ѣ	500	ф	фрѣтѣ
Ⲙ	ⲵ	600	х	600	х	хѣрѣ
ⲙ	Ⲷ	700	ѡ	800	о	ѡтѣ
Ⲏ	ⲷ	800	ѣ	—	ѣ	ѣта
ⲏ	Ⲹ	900	ѣ	900	ѣ	ѣи

Glagoljica		Brojna vri-jednost	Ćirilica	Brojna vri-jednost	Izgovara se kao	Azbučna imena (*)
obla	uglata					
ⲱ	Ⲳ	1000	ч	90	ѣ	ѣа
ⲳ	Ⲵ	—	ш	—	ѣ	ѣа
ⲵ	Ⲷ	—	ѣ	—	ѣ	ѣрѣ
ⲷ	Ⲹ	—	ѣ	—	ѣ	ѣрѣ
ⲹ	Ⲻ	—	ѣ, ѣ	—	гус. ѣ ³⁴	ѣрѣ
ⲻ	Ⲽ	—	ѣ, ѣ	—	'а, 'а	'ѣѣ
ⲽ	Ⲿ	—	ю	—	'у	ју
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	900	ѣ	ѣѣ
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	—	ѣ	ѣѣ
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	—	'ѣ	ѣѣ
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	—	'ѣ	ѣѣ
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	9	грѣ. ѣ	ѣѣ
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	60	грѣ. ѣ	—
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	700	грѣ. ѣ	—
ⲿ	ⲿ	—	ѣ	400	грѣ. ѣ	ѣѣ

Тако је високообразовани Грк Константин Филозоф (Ћирило) створио прву словенску азбуку, а то је био предуслов да би потом на словенски језик превео са грчког језика најпотребније богослужбене (литургијске) књиге: Јеванђеље, псалтир, требник и др. Тај словенски језик био је језик македонских Словена, који су живели у густим насељима на ширем простору од Солуна па преко Родопских планина све до Цариграда. Тај језик је Константин научио у детињству, када се као дете играо са словенском децом. Било је претпоставки да му је мајка била Словенка, али ни у једном извору та теза није могла бити потврђена. Чак и друга теза да је отац Константина и Методија био словенског порекла потпуно је неодожива.

Словенски језик македонских Словена око града Солуна, на коме су преведене прве литургијске књиге за потребе цркве, постаће временом први књижевни језик свих Словена од 9. па до 12. века, када ће се у току рецензија издиференцирати посебни књижевни језици скоро свих словенских народа.

Пошто су обавили све нужне припреме, учена браћа са групом својих ученика кренули су из Цариграда у великоморавску кнежевину с пролећа 863. године. Тамо су благоданно дочекани и од кнеза Растислава и од народа и остали су у њој више од три године обављајући са успехом своју просветитељску мисију. Они су покрштавали паганске Словене, на словенском језику вршили богослужење и проповедали хришћанство. Тај језик је био близак и разумљив народу. Они су плодним стваралаштвом у Моравској створили и прву књижевност на словенском језику. Таквом хришћанском

мисијом на словенском језику словенско богослужење се ширило на рачун латинског језика, на коме су немачки свештеници проповедали и пропагирали немачки утицај. А како се талас словенског мисионарског деловања ширио, указала се нужна потреба за већим бројем словенских свештеника. Кандидата је било доста, али је проблем био у томе што Константин и Методије нису имали право да их рукополаже за свештенике. Зато су учена браћа одабрала један број ученика и 867. године кренули су из Моравске ка Риму да би решили тај кадровски проблем. Пут их је водио преко словеначке кнежевине Паноније, подручја данашње Мађарске на десној обали Дунава, којим је управљао немачки вазал кнез Коцељ. Он се заинтересовао за мисионарски рад солунске браће, од њих научио словенско писмо и дао педесет својих људи да и они науче словенске књиге.

На путу из Паноније Константин и Методије су се са својим ученицима задржали у Венецији. Ту је Константин имао жустру и оштру полемику са романским вишим свештенством, које је, као и немачко пре тога, устало против црквених књига на словенском језику писаних словенским буквама (словима). Они су се супротстављали браћи мисионарима што су на словенском језику ширили хришћанске идеје и писменост. А Константин Филозоф им одговара: "Како се не стидите кад помињете само три језика, а свима осталим народима и племенима допуштате да буду слепи и глуви. Ми пак знамо за многе народе који имају своју азбуку и Бога славе на свом језику. Зна се да су то: Јермени, Персијанци, Арабљани, Авари, Сирци и многи други." Тиме је Константин окончао дискусију са тројезичницима.

У току боравка у Венецији (Млечима) учена браћа су примила позив папе Николе I да што пре дођу у Рим. Међутим, док су се они налазили на путу ка Риму, папа је изненада умро. Ипак, у Риму их је најсвечаније сачекао нови папа Хадријан II, који им је ту посебну част указао због моштију папе Климента, које су браћа носила са собом. Баш тај гест браће за папу и западну цркву био је историјски догађај, који је имао благотворне последице за словенску писменост и књижевност. Како је Велика Моравска припадала територијално западној цркви, која је тада још чувала јединство са хришћанским истоком (а раскол је био знатно касније 1054. године), то је било потребно да и папа као глава западног хришћанства одобри мисионарску делатност Константина и Методија, а посебно да одобри литургију и књиге богослужбене на словенском језику, јер се на западу служило Богу само на латинском језику. Папа Хадријан II је дипломатски благонаклоно учинио изузетак и благословио је словенске литургијске књиге, а тиме уједно одобрио и употребу словенског језика и писма глагољице, што је био ударац тројезичницима. Он је у Риму свечано рукоположио за нове свештенике ученике свете браће, који су дошли из Моравске и Паноније. После тог великог успеха Константин је био презадовољан, па се по трећи пут повукао у један грчки манастир, где се замонашио и уочи смрти добио калуђерско име Ћирило. Умро је блажен после неколико недеља, 14. фебруара 869. године у 42. години живота. Сахрањен је свечано у Цркви светог Климента. Тако је окончан плодотворан животни пут великог учитеља и просветитеља словенских народа. После смрти Ћирила, Методија су чекали велики задаци и нова прегнућа.

Пре него што је напустио Рим, словенско-панонски кнез Коцељ је затражио од римског пале Хадријана II да му као хришћанског мисионара пошаље Методија. Папа му се врло радо одазвао и услишивши његову молбу, прихватио је тај предлог, произвео Методија за правог словенског архиепископа и упутио га Коцељу, који га је радосно сачекао са великим почастима.

Ипак, у погледу словенске литургије на народном језику Рим се колебао. Она је била час одобравана, час забрањивана. Многи римски свештеници ругаху се словенским књигама говорећи: "Ниједном другом народу осим Јеврејима, Грцима и Римљанима није дато да имају своју азбуку." Папа је те људе називао пилатовцима и тројезичницима и после више упозорења и претњи проклео их је бацивши анатему на њих.

Оставши без вољеног брата, Методије је и даље упорно и стрпљиво радио на озакоњењу словенске службе. Тај његов рад је већ 870. године био крунисан успехом. Папа Хадријан II је упутио посебно писмо кнежевима Ростиславу и Коцељу, којим је одобрио словенско богослужење у њиховим земљама, а потом је декретом издвојио панонску епископију од салцбуршке надбискупије. Тај декрет је архиепископа Методија учинио независним од немачке надбискупије у Салцбургу и овластио га је да и он може рукополагати нове свештенике, који ће на словенском језику вршити богослужење међу словенским живљем. Он је био архиепископ на пространој епархији, која је захватала шире области Велике Моравске и Паноније, чак до западног дела Срема. То му је дало крила и са новим полетом

наставио је грандиозно дело свога брата и њихове историјске мисије. Уз помоћ својих ученика завршио је превод на словенски језик Светог писма и Номоканона (црквеног законика), а преводио је и низ других црквених књига, које су биле неопходне у литургији.

Ипак, тај његов мисионарски и просветитељски рад није дуго могао да тече неометано. У брзо по његовом доласку, моравски кнез Растислав био је нападнут и збачен од његовог рођака Светоплука, који је био германофилски усмерен и у служби немачког владара Лудвига и његовог сина Карломана. Моравска је изгубила своју самосталност. Растислав је био заробљен и ослепљен и бедно завршио у неком немачком манастиру. И Методије је био ухапшен и изведен пред црквени суд под оптужбом да је постао архиепископ мимо црквених канона. Житије описује да су судије врло грубо поступале са њим и извржавали га чак и бруталним телесним казнама. Немачки бискупи су га као јеретика осудили на тешку тамницу. Две и по године провео је у тамници у салцбуршкој тврђави.

За то време у Моравској дошло је до политичких промена. Кнез Светоплук, који је био вазал баварског владара Карломана, одметнуо се од свог заштитника 872. године и Моравску државу опет је осамосталио. Те године умро је и папа Хадријан II, а његов наследник папа Јован VIII врло енергично је дејствовао против немачких бискупа који су Методија бацили у тамницу. Он их је сменио са положаја, а салцбуршком архиепискупу (надбискупу) наредио је да лично он ослободи Методија из тамнице и врати га на положај панонског архиепископа. Ипак, нови римски папа је ускратио Методију да врши божју службу на словенском језику, а дозволио му је да проповеди може вршити на словенском језику. Методије се није повиновао тој наредби, већ је и даље богослужење и проповеди обављао на словенском језику. Али му је то донело нове тешкоће и оптужбе. Превртљиви Светоплук оптужи Методија папи да не поштује његове наредбе, већ проповеда јеретичка схватања, употребљавајући у цркви "варварски" језик. И Методије је морао опет да оде у Рим да би се правдао папи. Са собом је повео и немачког свештеника Вихинга, који је био љубимац Светоплуков, а најљући Методијев противник. Ипак, на велико изненађење немачког свештенства и Светоплука, Методије не само да се оправдао од љутих оптужби, већ је добио и пуно признање за свој мисионарски рад на словенском језику. Уз то је добио поново одобрење од папе Јована VIII да може код моравско-панонских Словена обављати богослужење на словенском језику. А Светоплуку је папа писао, јуна 880. године да је потпуно уверен у исправност Методијевог рада, да га поставља за врховног старешину моравско-панонске цркве и да захтева да целокупно свештенство у Светоплуковој држави "било словенске, било ма које друге народности, буду послушни и покорни архиепископу Методију". На крају писма папа каже Светоплуку: "А ако се теби више свиђа да слушаш латинску мису, дозвољавамо да се за тебе посебно може служити миса искључиво на латинском језику."

Пред крај живота, иако су прогони и даље настављени у Моравској, Методије је отпутовао у Цариград, где је у договору са царем Василијем I и патријархом Фотијем сачинио даљи план и програм мисионарског рада. Вративши се у своју моравско-панонску епархију, Методије је, предосећајући крај животног пута, наставио рад на ширењу и јачању словенског богослужења. Он је изабрао своја два свештеника, који су били брзописци и за кратко време превео је са грчког на словенски језик целу Библију, изузев раније преведених делова, и Номоканон (црквени законик), чиме је словенској цркви положио законске темеље.

Када је 882. године био отрован папа Јован VIII, његови наследници, а посебно папа Стеван V забрањивали су рад Свете браће. Опет су настали тешки дани за Методија и његове ученике, које је немачко свештенство прогласило јеретичима, а у свему томе највише је предњачио свештеник Вихинг. Уочи смрти Методије је бацио анатему на Вихинга и одредио за свог наследника ученика Горазда, који је био један од најбољих моравских ученика, правоверан и образован. Методије је умро 6. априла 885. године, а његови верни ученици су му одржали опело на грчком, латинском и словенском језику. Сахрањен је у моравском граду Велехраду. У знак признања за огромне заслуге на пољу примања хришћанства, ширење прве писмености и књижевности код Словена и других заслуга, све словенске цркве још од раног средњег века прогласиле су Солунску браћу за своје прве апостоле и свеце, а Српска православна црква празнује, према своме календару, Дан светског Ћирила и Методија, 24. маја сваке године.

Рад ученика Ћирила и Методија

Дањи ток мисионарске делатности ученика и свештеника Солунске браће може се пратити у *Житију Климента Охридског*, верног ученика Свете браће. После смрти Методијеве његов главни противник Вихинг тријумфовао је. Он је издејствовао да папа Стеван V забрани употребу словенског језика у цркви и да званично Методија и његове ученике прогласи јеретичима и шизматичима (расколницима, отпадницима). Настало је жестоко прогањање Методијевих ученика и присталица. Многи од њих су хапшени, физички мучени, а млађе су продавали као робове у Венецији. У таквим условима ученици Браће просветитеља, под притиском и претњама, разилазе се на више страна. Једна група иде на запад у Чешку, где је владао кнез Боривој, друга група се спушта на наше Хрватско приморје, а трећа група одлази на југ и дели се у две групе: једна одлази у бугарски град Преславу, а друга група у југозападно подручје Македоније између Охридског и Преспанског језера. Та се област тада звала Кутмичевица. Најученији просветитељи Климент и Наум наставили су свој мисионарски рад. Они су у Охриду развили широку просветитељску мисију, основали чувену Охридску школу и према Житију оставили за собом око 3.000 ученика. Поуздано се зна да је Климент био пореклом са Јегејског приморја, македонски Словен. Тако су већ крајем 9. века формирана два средишта словенске писмености: у Македонији - **Охридска школа** и у Бугарској - **Преславска школа**.

Познато је да је **Климент Охридски** подигао неколико цркава, од којих је најзначајнија она у Охриду. Он је био наменован за првог словенског епископа у Велици, месту које се налазило северно од данашњег Кичева. Њега је у Охриду заменио његов пријатељ Наум, а Климент је био епископ све до своје смрти, 916. године. Климент је био и познати писац многих беседа (око петнаест), а позната је и његова песма *Похвала светом Ћирилу*, коју красе речитост, искрене емоције и топлина. Претпоставља се да је и његово дело *Живот Методијев*. Он је и аутор нове словенске азбуке ћирилице, коју је у X веку сачинио по угледу на грчко уставно писмо и које је убрзо потиснула глагољицу. У новим условима глагољица као прво словенско писмо није више била практична. Њена слова била су тешка и компликована, слична једно другом, тешко и споро се учила, а брзо заборављала, па је било нужно да се створи ново, лакше, подесније и практичније писмо. И Климент је тај посао обавио зналачки и са љубављу. Неки су то ново писмо звали и **кличентица**, али је касније у спомен на Ћирила ово ново писмо названо ћирилица. То писмо је, као и глагољица, имало 38 слова, од којих је 24 узето из грчког уницијалног (уставног, свечаног) писма, а за 14 слова претпоставља се да су нека слова узета из глагољице или према глагољским комбинацијама неких слова. Охридски архиепископ Димитрије Хоматијан у једном рукопису из 13. века каже да је Климент измислио ту азбуку ради веће јасноће и друкчије знаке за слова, него што их је био измислио мудри Константин. У то доба Македонија је као главно жариште словенске писмености не само за цело Балканско полуострво већ и за шире подручје зракасто деловала и на богату руску средњовековну књижевност. Тиме ће целокупна ова епоха словенске писмености од краја IX до друге половине 12. века бити обојена ћирилско-методијевским идејама и имати два основна обележја: прву словенску азбуку, глагољицу, и старословенски књижевни језик у чијој је основи било наречје македонских Словена.

Нешто млађи од Константина Брегалничког је македонски писац **Црноризац Храбар**. Живео је у неком македонском манастиру и написао чувено дело *О писменех*. Тај полемични спис је трактат који је био уперен против дела грчког свештенства, које је љубоморно гледало на ширење словенске писмености. У том полемичком делу он каже: "Неки говоре (алудирајући на грчко свештенство) чему словенске књиге, јер њих није Бог створио, нити су као јеврејске, римске и јелинске примљене од Бога. А ако упиташ књижевнике грчке: ко вам је писмена учинио, или књиге превео, или у које време, то ретки од њих знају. А ако упиташ словенске писмене људе, сви знају и рећи ће: Свети Константин Филозоф, назван Ћирил, и Методије, брат његов, јер има још живих људи који су их видели. Уз то стари Грци су своју азбуку преузели од Феничана и због тога су словенска писмена светлија и часнија, јер их је свети муж начинио, док грчка азбука нема везе са хришћанством пошто су их саставили пагански народи и многобошци."

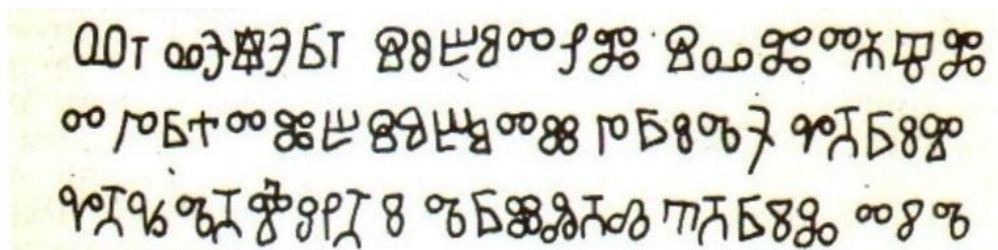
Прво писмо глагољица употребљавана је на целом словенском југу и у току 10-века. Том азбуком су се служили сви представници македонске школе, а истовремено била је и у широкој употреби у свим српским и хрватским областима, па је на истоку била обла, а на западу угласта глагољица. Ипак, већ крајем X века, јављају се први ћирилски споменици међу којима је и *Темнишки натпис*. Већ у току 12. века постаје главна азбука код свих јужних и источних Словена. Глагољица се одржала једино у делу Хрватског приморја код попова глагољаша. Пошто је ћирилица постала доминантно писмо, сви

рукописи писани глагољицом, који су са посебном љубављу још од Ћирила и Методија чувани, преписују се ћирилицом.

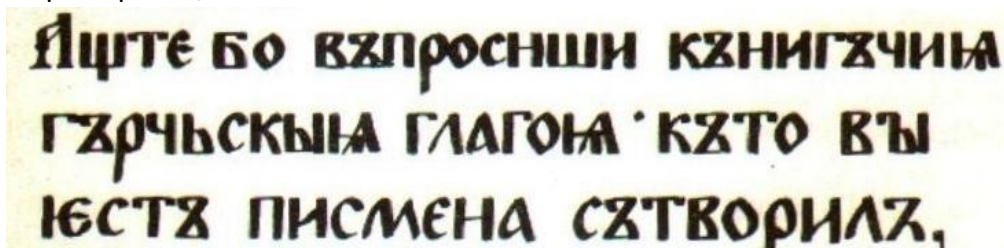
У току 12.века са процесом замењивања глагољице ћирилицом настају и неке измене у старословенском књижевном језику. Мада је старословенски језик као народни језик македонских Словена био близак и разумљив свим словенским народима, он није могао бити потпуно истоветан. Из тих разлога током времена дошло је до извесних одступања код разних словенских народа од првобитног књижевног језика, којим су писали Ћирило и Методије. Тим првим књижевним Језиком писали су словенски народи у Моравској, Панонији, Руси, Чеси, Пољаци, Срби, Хрвати, Бугари и Македонци. Због насталих разлика, а и друштвено-економских прилика, старословенски језик напуштају прво Пољаци, а потом и Чеси, а код осталих словенских народа у току преписивања књига писари свесно или несвесно уносе у тај Језик и језичке црте народног говора. То су биле фонетске, морфолошке и лексичке особености које су настале крајем 11. и у току 12. века. А те промене биле су најизраженије у писаним споменицима световног карактера: повељама владара, банова и властелина. Та промена старословенског језика у фонетском, морфолошком и лексичком облику зове се рецензијом или редакцијом. Најзначајније су српскохрватска, чешка, бугарска, руска и македонска рецензија. Између српске и хрватске рецензије нема неких битних разлика, осим у писму: хрватски писани споменици писани су већином глагољицом, а српски ћирилицом. У даљем развоју словенских књижевних Језика рецензије су послужиле као основа за разграничење и осамостаљивање и диференцирање тих језика.

Таквим поправљеним књижевним језиком српскохрватске рецензије пишу наши средњовековни биографи: Свети Сава, Стефан Првовенчани, Доментијан, Теодосије, Данило, Григорије Цамблак, Константин Филозоф...

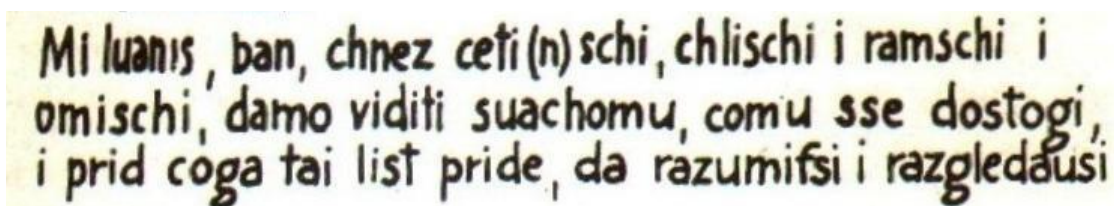
глагољица:

стара ћирилица:

стара латиница:

босанчица:

† 4 СЕ ЛЕЖИ РАДНВОИ ДРАШВНА
 ДОБРН ЂНСКЪ Ъ БНХЪМОЛЪ
 ВАСЪ НЕ ТНЧАНТЕ ВН ХЕТЕ
 БНТН К4КО Х 4 Ъ НЕ МОГЪ
 БНТН К4КО ВН

Глагољска књижевност најдуже се задржала у Хрватском приморју, а посебно на острву Крку и у Истри. У почетку је римска католичка хијерархија прећутно Подносила словенско богослужење на словенском језику, али је за време хрватског краља Томислава отпочела борбу против попова глагољаша, коју је предводило више свештенство. Сплитски црквени сабори од 924. за време краља Томислава и 1060. године за време Петра I Крешимира одлучно устају против попова глагољаша и словенског богослужења и већ почиње гањање. Ипак, словенско богослужење већ је ухватило дубоке корене и узело маха у народу, те се није лако искоренити. Хрватски попови глагољаша писали су старословенским језиком, који се временом прилагођавао живом народном говору. Од средине 13. века за време папе Иноћентија IV стање се нешто побољшало када је он дозволио употребу богослужења на старословенском језику. Том дозволом глагољашка књижевност почиње интензивније да се развија на простору Хрватског приморја, Лике и Крбаве све до Купе, у Истри и на острвима Крку и Рабу. И већ у 14. и 15. веку јављају се многе богослужбене књиге на старословенском језику, које су рукописане глагољицом, а то су разни мисали и бревијари. Тај језик почиње да се употребљава и у писаним споменицима правног карактера: *Винодолски закон* из 1288. године и *Развод истарски* из 1325. год. Сва та црквена и световна дела писана глагољицом била су узор-дела глагољске писане вештине, а била су украшена дивним иницијалима и другим сликама биљног и животињског света разноликим бојама.

Расцеп, или како се зове и раскол, између источне византијске и западне латинске хришћанске цркве догодио се средином 11-века. Неспоразуми и трвења између Цариградске патријаршије и Римске курије били су још за време Ћирила и Методија, али су били пролазног карактера, тако да је све до средине 11. века у суштини то била једна хришћанска црква. Ипак, 1054. године, после жестоког сукоба између цариградског патријарха Михаила Керуларија и папе Лава 9, дошло је до обостраних екскомуникација (искључења из црквене заједнице) и јавног спаљивања папине буле (папске посланице) у Цариграду. Од те године настао је раскол и од тог тренутка православље и католичанство постају две посебне религије. Баш тај расцеп имао је кобних последица за историју и међусобне односе Срба и Хрвата, и он ће вековима бити главна сметња уједињењу и заједништву наших народа. То се одразило и на књижевност, и после овог раскола појавиће се осетне разлике између српског и хрватског дела наше средњовековне књижевности. То ће утицати и на диференцирање у писму, тако да ће ћирилица бити у употреби код припадника православне вере, а већ од 14. века, од 1345. године код католика Хрвата јавиће се, под утицајем богослужења на латинском језику, поред глагољице, и употреба латинице, а први пут у делу Ред и закон.

Слова првобитне глагољице била су обла, али су у хрватској глагољници ускоро почела да мењају облик. Уместо кривина у словима се запажају преломне црте и угласти облик. Најстарији хрватски глагољски споменици имају у почетку мешани обло-угласти облик слова, па нека слова имају још стари округли облик, а друга су заострена, угласта. Таквим словима се пишу: *Бечки листићи*, *Грашковићеви одломци* и позната *Башчанска плоча*. Већ од 13. века преовлађује све више угласти тип глагољице, која се зове угласта или хрватска глагољица. Први писани споменици такве глагољице писани су усправним, лепим и јасно читљивим словима, јер су то већином биле црквене литургијске књиге. А када је током 15. века глагољица почела да се употребљава и за писање световних дела, она више није могла да буде свечано писмо, па се преиначила у свакидашње брзописно пословно писмо. То писмо је било једноставније и са доста скраћеница и лигатура (везивање више слова заједно). Таквим брзописним глагољским писмом пишу се од 14. века сва писана саопштења и јавне и приватне исправе, од којих има много сачуваних у хрватским библиотекама и музејима.

Док је у Хрватској глагољица постала и црквено и световно писмо, дотле је у нашим источним крајевима, а посебно у Рашкој, брзо замењена ћирилицом и то у току 13. века. Ћирилица је била лакша и практичнија азбука и за читање и за писање. Први писани споменици, све до половине 14. века, писани су лепим, усправним и великим словима, а после тога слова постају ситнија, коса, збијена и неки писари почињу и немарно да их пишу. То је полууставно писмо, а од 15. века јавља се и брзопис, који је још слободнији у писању и везивали у слова. Једна врста тог брзописа је босанска ћирилица звана **босанчица**. Она се употребљавала у Босни а од 16. века том стилизованом азбуком штампају се и босанске књиге. Била је у употреби све до 19. века.

Било би погрешно ако бисмо тврдили да су се Срби и Хрвати делили само по употреби различитих писама ћирилице и глагољице. Истина је да се глагољица најдуже задржала код Хрвата, све до 19. века. Познато је да су Хрвати употребљавали и ћирилицу, а најбољи доказ је *Пољочки статут*, који је писан ћирилицом у 14. веку, а преписан у 15. веку. Неки Хрвати су употребљавали ћирилицу чак и до половине 19. века.

Слова глагољице, а и ћирилице, имала су и бројевну вредност. Таква слова за означавање неке цифре или цифара означавала су се надредним знаком, који се зове титл и тачкама испред и иза слова са бројевном функцијом. Примера ради, наводимо само нека слова са бројевном вредношћу: а - 1, в - 2, г - 3, д - 4, е - 5, з - 7, и - 8, д - 10, к - 20, л - 30, м - 40, н - 50, р - 100, с - 200, т - 300, ц - 900 и др.

У прошлом веку је међу славистима било доста различитих мишљења о питању **које је писмо старије - глагољица или ћирилица**. То питање је рашчишћено и коначно је утврђено да је глагољица, чији је аутор Константин (Ћирило), старије писмо од ћирилице.

Друго спорно питање у словенској филологији било је у вези са **називом првог словенског књижевног језика**, као и питања којим су словенским дијалектом Константин и Методије превели прве црквене књиге са грчког језика, тј. који су словенски дијалекат 9. века узели као основицу за први књижевни језик свих Словена. Најадекватнији научни термин за књижевни језик свих Словена је старословенски језик, јер се њиме обухватају све појаве старе епохе у животу словенских народа од 9. до 11. века, а такав назив, чија је скраћеница ст. - сл. употребљава већина научника слависта.